

פרויקט קיימות עירונית

חוות דעת מומחה בנושא:

קיימות עירונית

בשכונה

עשייה מקומית לקידום אורח חיים מקיים בארץ ובעולם

צוות מרכז השל: ליה אטינגר, ליאת גולן,

לילי פרידלר ואורלי רונן

מרץ 2014

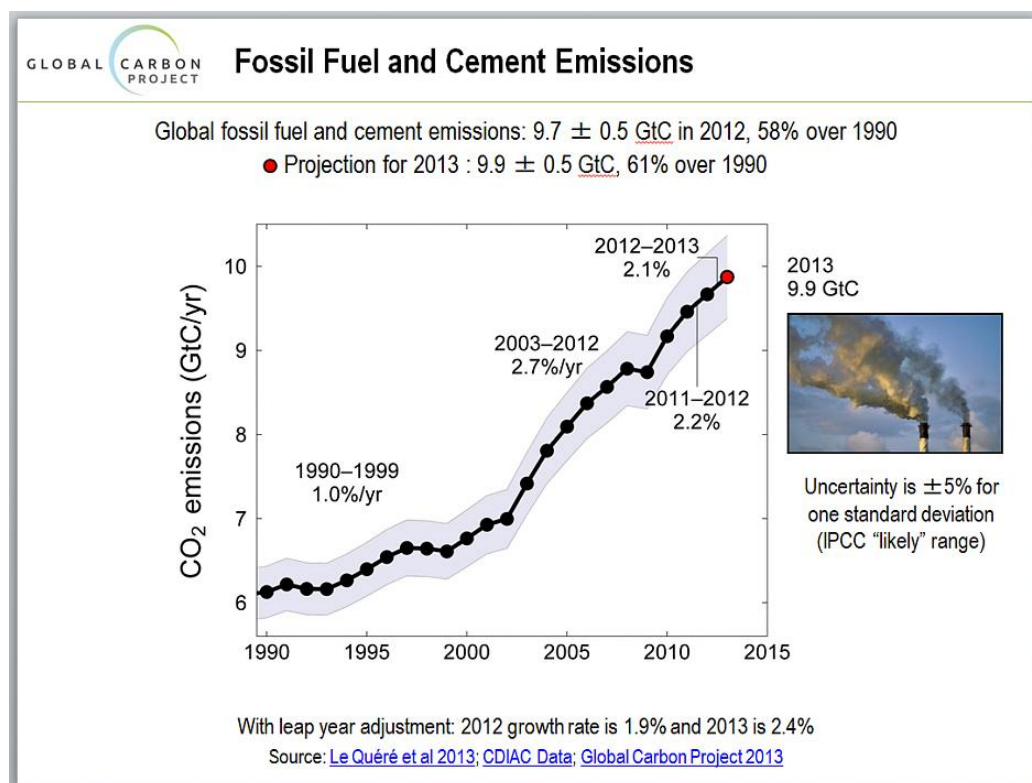
תוכן עניינים

3	1. מבוא.....
4	2. שיטת העבודה.....
5	3. קיימות רחבה וקיימות צרה.....
8	4. מאפיינים של מיזמים המקדמים קיימות רחבה.....
8	4.1 מצפן ערכים שמשקפים קיימות רחבה.....
9	4.2 עקרונות פעולה המאפיינים יוזמות שמשקפות קיימות רחבה.....
11	5. תהליך בחירת הדוגמאות למסמך.....
11	6. הדוגמאות שנבחרו.....
11	6.1 מודלים עסקיים חדשים.....
11	6.1.1 קואופרטיבים המקדמים ערכי קיימות.....
14	6.1.2 שיתופי פעולה בין עסקים קטנים, לחיזוק כלכלה מקומית מקיימת.....
15	6.1.3 הנגשה של שירות במקום מוצר.....
16	6.1.4 צרכנות שיתופית.....
17	6.2 מודלים פיננסיים חדשים.....
17	6.2.1 מימון המונים.....
17	6.2.2 מערכות מטבע משלימות.....
19	6.3 שינויים תודעתיים.....
19	6.3.1 הצטרפות לקמפיין עולמי.....
20	6.3.2 חיים של עולם אחד "One planet living".....
21	6.4 מודלים חברתיים – יצירת קהילה תומכת לשינוי.....
22	6.4.1 כלכלת שיתוף קהילתית.....
22	6.4.2 פעילויות קהילתיות "המנביטות" קהילה.....
24	7. סיכום.....

1. מבוא

שיח הקיימות הוא צעיר והתפתח מאד בשני העשורים האחרונים. משיח של פעילים סביבתיים ואנשי אקדמיה הוא הפך רווח בקרב מקבלי החלטות בכל הדרגים, בקרב אנשי עסקים ובמיוחד בתאגידים בינלאומיים. אך אין די בכך. מספיק להעיף מבט בעליה החדה בתלילות של גרף פליטות הפחמן העולמי (ראו איור 1), כדי להבין שההתקדמות ביישום פרקטיקות של קיימות אינה מספיקה על מנת להדביק את קצב ההתדרדרות של המערכות תומכות החיים של כדור הארץ.

איור 1: פליטות פחמן – תמונת מצב גלובלית¹

למרות ההתקדמות הטכנולוגית, הועידות הבינלאומיות, ההתחייבויות שמדינות רבות לקחו על עצמן, הרגולציה שהוחמרה, והפעילות beyond compliance של תאגידים, מה שנעשה אינו מצליח לשנות את המגמות, וזאת על אף שיש הסכמה בינלאומית רחבה שחייבים לשנותן. לעומת זאת יש התקדמות רבה בפעילות בשטח של אזרחים, ארגונים וקהילות. פעילות כזו, המכונה גם, "התסיסה המבורכת"², מקדימה כנראה הן את המחקר האקדמי והן את

¹ See The global Carbon Project: <http://www.globalcarbonproject.org/>

הפעילות הנובעת ממדיניות המוכתבת מגבוה – מרמת המדינה או מהסכמים בינלאומיים, ולכן כדאי וראוי להתעמק בה וללמוד אותה. בעבודה זו ביקשנו להציג ולנתח מבחר של דוגמאות לשינוי עמוק ומהותי מתחומים שונים של עשייה מקומית מקיימת בארץ ובעולם, במטרה לזהות מהם העקרונות המנחים לקידום הקיימות. הבנה כזו יכולה לסייע לבניית מדיניות שתתמוך ותעזור להצמיח פעילות מקומית מקיימת בקנה מידה רחב. חיפשנו פרויקטים בשטח שלא רק מפתחים פתרונות יצירתיים לבעיות אלא גם מהווים השראה ופותרים אפיקים חדשים לכוחות היצירה העצומים הקיימים במאה ה-21, לחיפוש אקטיבי של פתרונות לשאלות הקיימות.

כבר בשנות השמונים אמר האקולוג פיטר ויטוצ'ק (Peter Vitousek), שאנחנו הדור הראשון שמבין את ממדי הבעיה והדור האחרון שיכול לעשות משהו בנידון³. המחקר המדעי התקדם מאז בצעדי ענק בהבנת ממדי הבעיה – ואישש טענה זו. התקדמנו הרבה מאד גם בכיוונים טכנולוגיים שיכולים לתרום לפתרונות: מבנייה ירוקה וקלינטק ועד לפריצות דרך בחקלאות, בתחבורה ובבריאות. ואילו בהבנה מה ניתן לעשות מבחינה חברתית-פוליטית על מנת להתמודד עם המשימה הקיומית של המאה ה-21 התקדמנו מעט מאד.

היפותזה סבירה היא שחוסר ההצלחה בשינוי מגמות ברמה המדינית והבינלאומית נובע מהקושי ליצור רצון פוליטי. אנחנו מציעים כי הפוטנציאל לשינוי וללחץ פוליטי יבוא מלמטה על ידי רישות של כוחות רבים הפועלים כבר היום ברמה הקהילתית והעירונית. רק שילוב של יצירתיות ועשייה רבה bottom-up ישנה את הסביבה הפוליטית ויביא לתמיכה רחבה, שתאפשר למנהיגים חלוצי דרך ברמה המדינית והבינלאומית לייצר את השינויים הנדרשים top-down. אנחנו מציעים להתייחס אל הרמה המקומית: קהילתית ועירונית, כמנבטה לשינויים העולמיים. למידה והכרה בפוטנציאל לשינוי של מאות אלפי הפעילויות המקומיות, יוכלו אולי להביא לתובנה ולכוח להסיט את ספינת הפיתוח למסלול המקיים.

1. שיטת העבודה

לצורך בניית מקבץ הדוגמאות למסמך נעזרנו במאגרים של best-practices, במיזמים זוכי פרסים על קידום קיימות מהעולם, במאגר הדוגמאות מהארץ שנצבר בעשייה המתמשכת של

Blessed Unrest: How the Largest Movement in the World Came into Being and P. (2007).² Hawken, Why No One Saw It Coming. USA: The Viking Press.
Vitousek, P. M. (1994). Beyond global warming: Ecology and Global Change. *Ecology*, 75 (7): 1861-³ 1876.

המרכז לקיימות מקומית במרכז השל, וכן במיזמים שנאספו לצורך הכנת דו"ח האופטימיזציה⁴ – המנסה ללמוד מהצלחות ולשים זרקור על יוזמות חברתיות מעוררות השראה.

עם זאת, לא קיימת הגדרה מוסכמת מהו מיזם מקדם קיימות ואין זה מפתיע כיוון שלמושג קיימות עצמו יש עשרות הגדרות שונות. כמסנתג ראשונה לבחירת המיזמים המוצלחים ביותר להצגה במסגרת מסמך זה, סווגו הדוגמאות לפי מענה לקריטריונים של קיימות רחבה (כפי שנגדיר בסעיף הבא). לאחר מכן, חולצו מתוך הדוגמאות עקרונות הפעולה בהם השתמשו לקידום המיזמים. לבסוף, נבחרה רשימה מצומצמת של דוגמאות אשר מייצגת מגוון גדול ככל האפשר של קריטריונים לקיימות רחבה ושימוש במבחר רחב של עקרונות פעולה ליישום, כפי שיפורט בהמשך.

2. קיימות רחבה וקיימות צרה

אנחנו מציעים להבחין בין שתי גישות לקיימות: "קיימות צרה" ו"קיימות רחבה"⁵, כאשר בעבודה זו נתמקד במיזמים לקידום קיימות רחבה. שתי הגישות מכירות בחומרת המשבר ובכורח לפעול לשינוי המצב הקיים, אך הנחות המוצא ותיאוריית השינוי שלהן שונות. גישת הקיימות הצרה מניחה שהשינוי יהיה במהותו טכנולוגי – ונדרשים הסדרים חברתיים על מנת להוביל אליו – הסכמים בינלאומיים, מדיניות ברמה הארצית והמקומית, רגולציה, חקיקה, אכיפה, ושימוש נרחב בכלים כלכליים על מנת לרתום את היצירתיות של כוחות השוק לפתרון המשבר. יש בגישת הקיימות הצרה התקדמות רבה לעומת הגישה הרווחת של "עסקים כרגיל" שאינה מביאה בחשבון שיקולים של קיימות, אבל אין בה די. מבחן התוצאה מלמד כי היא אינה מצליחה להביא לשינוי מגמת ההתדרדרות הסביבתית או להקטנת הפערים החברתיים. גישת הקיימות הרחבה, לעומת זאת, יוצאת מנקודת הנחה שהמשבר הוא תרבותי – ערכי. על מנת שיהיה שינוי עמוק במדיניות, שיפוחו ויאומצו טכנולוגיות ידידותיות לאדם ולסביבה, שיחול שינוי בהתנהגות הצרכנית, צריך שיחול שינוי בפרדיגמה המכוננת של החברה. חברה מטריאליסטית צרכנית שמקדשת תחרות מסוג "המנצח לוקח את הכל" אינה יכולה להפוך להיות חברה מקיימת על ידי שיפורים טכנולוגיים, רגולציה ואכיפה. רק שינוי תרבותי ערכי עמוק ויכול להוביל לשינוי המגמות. המשבר על פי תפיסת הקיימות הרחבה נובע מתפיסתנו את עצמנו כנפרדים מהטבע וכיחידים הנפרדים האחד מהשני. התפיסות שלנו לגבי מקומנו בעולם קובעות במידה רבה את השאלות שאנו שואלים את עצמנו ואת התשובות שנראות לנו אפשריות. הנחות היסוד לגבי טבע האדם והעולם מגדירות את אופי

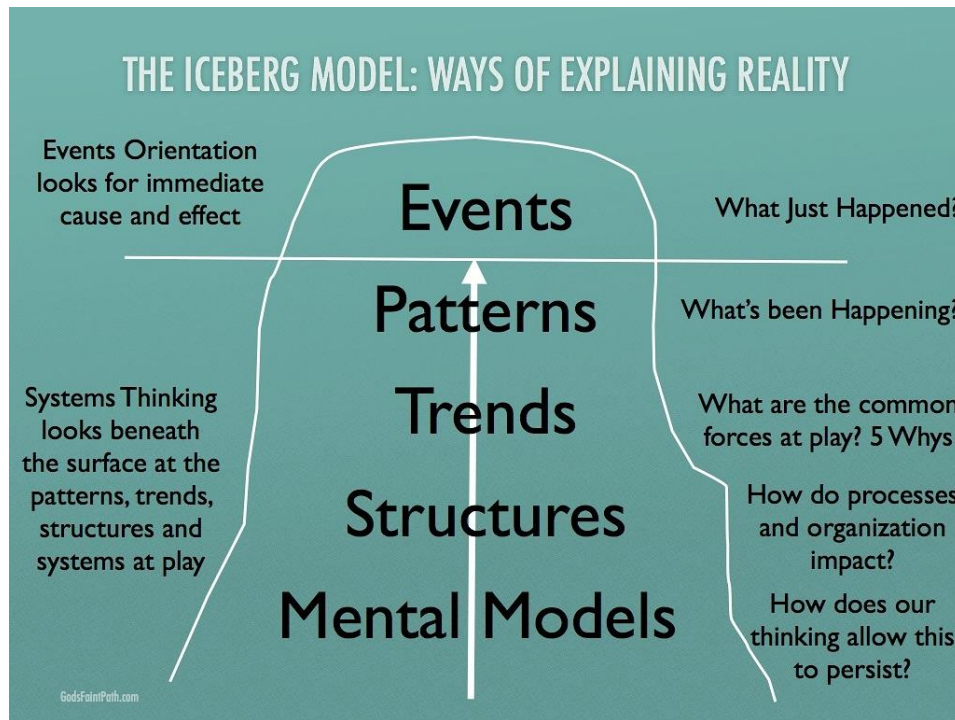
⁴ דו"ח האופטימיזציה נמצא בעבודה במרכז השל, וצפוי להתפרסם באפריל 2014. לפרטים נוספים, ניתן לפנות לג'רמי בנשטיין jeremy@heschel.org.il

⁵ תת-פרק זה מתבסס על נייר שהוכן במרכז השל בשיתוף עם הרשת הירוקה "חינוך לקיימות רחבה: מתווה לבית ספר של המאה ה-21" (כרמון, אטינגר, הראל ודוניץ, 2013).

השינוי והפתרונות שנאמץ. כך למשל, ראיית האדם כ"אטום בודד" המנותק מהעולם, או לחילופין כ"נזר הבריאה" או כ"פסגת האבולוציה" בעולם נטול רוח וערך, חוץ מאשר מה שניתן לניצול כמשאבים לצרכי אנוש; להשקפות אלה, הנטועות עמוק בתרבות המערבית, יש השלכות התוחמות מראש את מרחב השינוי. קיימות רחבה מאתגרת את הנחות יסוד אלו ומדגישה את הקשר החזק בין הממדים הכלכליים, התרבותיים, החברתיים, והפסיכולוגיים של המשבר הסביבתי-חברתי-פיננסי. הקיימות הרחבה מרחיבה את מרחב השינוי הנתפס כאפשרי. הקיימות הצרה שמה דגש על יכולת ההישרדות הפיזית-סביבתית של בני אדם, ואילו הקיימות הרחבה אינה מצמצמת את מושג הקיימות לקיום פיזי בלבד אלא מדברת על "קיום אנושי וסביבתי ראוי". בראייה זו, מתקשרת הקיימות למושגים כגון; אושר ציבורי, חיים משמעותיים, קהילה, דמוקרטיזציה, וחלוקה הוגנת של משאבים.⁶

דרך אחרת להגדיר את ההבדל בין קיימות צרה ורחבה היא על פי מודל הקרחון של חשיבה מערכתית (ראו איור 2).

איור 2: מודל הקרחון – כלי לחשיבה מערכתית⁷

⁶ להגדרות אלו יש מן המשותף עם המושגים המקובלים בספרות "קיימות חלשה" ו"קיימות חזקה"⁴, אך בעוד ההמשגה של הקיימות החלשה לעומת החזקה מתרכזת בשאלה האם הון מעשי ידי אדם המועבר לדורות הבאים יכול לשמש תחליף להון הטבעי המתדלדל, ההגדרות שאנו מציעים שמות דגש על ההבדלים בתיאוריית השינוי.

⁴ Neumayer, E. (2003). Weak versus Strong Sustainability: Exploring the Limits of Two Opposing Paradigms. Cheltenham: Edward Elgar.

⁷ http://p2pfoundation.net/Iceberg_Model_of_Explaining_Reality

תיאוריית השינוי של הקיימות הצרה מתייחסת לתופעות הגלויות ומגיבה להן, וכן מנתחת מגמות ומנסה להתמודד איתן. גישה זו אינה מאתגרת את הנחות המוצא של החברה שלנו, אלא שמה את הדגש על שיפורים טכנולוגיים ומדעיים (שתי הרמות העליונות בקרחון).

תיאוריית השינוי של קיימות רחבה גורסת שללא שינוי של מבני העומק המערכתיים ושל המודלים המנטליים באמצעותם אנחנו מפרשים את המציאות, לא יחול שינוי משמעותי (שתי הרמות התחתונות בקרחון). גם הקיימות הרחבה רואה במדע ובטכנולוגיה נדבך מרכזי והכרחי בדרך לקיימות, אך מתוך תובנה שהדרך שבה החברה לומדת ומיישמת עקרונות מדעיים ומפתחת טכנולוגיות תלויה בצורת ההמשגה של הבעיות, בתפיסות עולם ובהכרעות ערכיות. כמאמרו של אלברט איינשטיין: "לא נוכל לפתור בעיות באמצעות אותה צורת חשיבה בה השתמשנו כדי ליצור אותן."

מעניין לציין שדווקא המדע כיום מחזק את הגישה שהאדם אינו נפרד מהטבע ושהתלות ההדדית בין בני האדם היא עצומה. חקר המערכות האקולוגיות של כדור הארץ מוביל למסקנה שיש להתייחס אל הפלנטה כולה כאל מערכת אחת, ושהחיים עצמם הם שיוצרים את התנאים תומכי החיים, אליהם הם מסתגלים ללא הרף [ראו למשל: Earth System (ESSP) Science Partnership].⁸

גישה הקיימות הרחבה מציעה, אפוא, ניתוח עומק של שורשי הבעיות וחתירה לתמורה באמצעות שינוי אורחות חיים, שינוי תרבותי והסדרה מחודשת של יחסי בני האדם עם הטבע ואחד עם השני. חשובה התובנה שאנחנו תמיד חלק ממערכת. ניתוח מערכתי של יחסי הגומלין בין העשייה המקומית לבין המערכת האקולוגית, הגלובלית והאזורית, וההשפעה של הפעילות המקומית על קהילות מרוחקות, הוא אבן יסוד של הקיימות הרחבה. הטכנולוגיות שיפותחו ויאומצו צריכות להיות בהלימה לשינוי התרבותי המבוקש. הקיימות הרחבה אינה תפיסת עולם סגורה המכתיבה את דרכי החשיבה והפתרונות; היא ביסודה הזמנה לחקר וחיפוש אחר פתרונות שונים, מגוונים ומותאמי תרבות ומקום.

⁸ <http://www.essp.org> Earth System Science Partnership (ESSP)

The Earth System is the unified set of physical, chemical, biological and social components, processes and interactions that together determine the state and dynamics of Planet Earth, including its biota and its human occupants.

⁹ ההשפעה העצומה של האנושות על המערכות האקולוגיות של כדור הארץ משנה את תנאי החיים ומגבירה את הסכנה של חציית ערכי סף, שיובילו את המערכת אל שיווי משקל חדש שיהיה הרבה פחות מתאים לבני האדם, כמו גם למינים רבים אחרים. ההבנה של מקומנו במארג זיקות הגומלין הללו מחדדת את הצורך לנהוג בתבונה ובאחריות אחד כלפי השני בחברה, כמו גם אל כל מערכות החיים (ראו בנושא זה: ⁹ Barnosky, A. D. et al. (2012). Approaching a State Shift in Earth's Biosphere. *Nature*, 486: 52–58.⁹

1. מאפיינים של מיזמים המקדמים קיימות רחבה

כאמור, אין הגדרה אחת לאפיון מיזם שמקדם קיימות רחבה. ובכל זאת, מתוך התבוננות בדוגמאות לפרקטיקות מקיימות, מצאנו כי ניתן לאפיין בעזרת מצפן של ערכים מובילים. לפיכך, אנו מציעים לבחון מיזמים לאור מצפן הערכים הבא, כאשר מיזם שמקדם קיימות רחבה יתאפיין במימוש של ערכים רבים מתוך הרשימה.

4.1 מצפן ערכים המאפיין יוזמות שמשקפות קיימות רחבה

- ✓ שיקום וטיפול נחלת הכלל הטבעית - המושג נחלת הכלל (*commons*) הוא מושג מפתח בהגות הסביבתית. נחלת הכלל הטבעית כוללת את ערכי הטבע המשותפים (מקורות המים, המגוון הביולוגי, האטמוספירה וכדומה) ואת המערכות האקולוגיות אשר מספקות לנו את השירותים תומכי החיים של הפלנטה (יציבות אקלימית, טיהור מים, טיהור אוויר, מניעת סחף, האבקה יבולים, ועוד). על-פי ה- Millennium Ecosystem Assessment¹⁰, שני שליש מהשירותים האקולוגיים החיוניים לאדם נמצאים במצב של התדרדרות. גישת הקיימות הרחבה מדגישה את החיוניות לא רק של שמירת נחלת הכלל הטבעית אלא גם של פעולות אקטיביות לשיקומה והתחדשותה.
- ✓ שיקום וטיפול נחלת הכלל החברתית - נחלת הכלל החברתית כוללת את נכסי התרבות, החברה והמדע, ובכללם שפות, כתבי דת, ידע טכנולוגי ומדעי, אומנות, ומוסדות חברתיים. מצבור הידע, החכמה והניסיון האנושי הוא המעיין ממנו צומחת כל יצירה חדשה, וגישת הקיימות הרחבה גורסת כי יש לדאוג שיהיה נגיש ופתוח לכל. יחסי אמון בין חברים בקהילה הם הבסיס לחברה מקיימת - הם נובעים מהנורמות של נחלת הכלל החברתית-תרבותית ובאותו הזמן מחזקים אותה.
- ✓ צמצום פערים כלכליים ומיגור עוני - לשם קיומה של חברה מקיימת יש לשאוף לחברה בה הפער בין עני לעשיר מצטמצם, חברה בה מעמד ביניים רחב ואיתן מהווה את הנדבך המרכזי והאוכלוסייה הענייה אינה יורדת מרף רווחה מינימלי המבטיח כי "כבוד האדם" אינו נפגע. פערים גדולים לא פוגעים רק ברווחה המשותפת¹¹, אלא גם בדמוקרטיה וביכולת של חלקים גדולים מהציבור לבטא את עצמם כאזרחים.

¹⁰ <http://www.maweb.org/en/index.aspx>

¹¹ Wilkinson, R. and Pickett, K. (2009). The Spirit Level: Why More Equal Societies Almost Always Do Better. London: Allen Lane.

- ✓ קידום שלומות (Well-Being) - חברה מקיימת הינה כזו אשר מקדמת את הרווחה של כל פרטיה. המטרה המרכזית אינה צמיחה כלכלית בכל מחיר, אלא פיתוח אנושי וחברתי המגדיל את השלומות של כלל האוכלוסייה.
 - ✓ חיים משמעותיים (מימוש עצמי ותרומה לכלל) - חברה מקיימת הינה כזו התומכת במימוש הפוטנציאל המקסימלי הקיים בכל פרט בה, יחד עם טיפוח הקהילה. מימוש עצמי של יכולות מקנה תחושת ערך עצמי ואושר, ובכך, ביכולתו לתרום חזרה לכלל החברה.
 - ✓ אזרחות פעילה – חברה מקיימת מתאפיינת בחברה אזרחית פעילה, חברה בה הפרט אינו רק צרכן פסיבי של שירותים אלא אזרח פעיל אשר לוקח אחריות על המקום, הקהילה והסביבה בה הוא חי ופועל למען הפיכתם למקום טוב יותר לחיות בו.
 - ✓ חיבוריות וקשר בין אדם לטבע ובין אדם לחברו – חברה מקיימת מכירה בכך שישנם יחסי גומלין מורכבים - כולנו מחוברים ואיננו יכולים להתקיים בלי החברה ובלי הטבע. ברמה האנושית, הביטוי הינו חברה המטפחת ערכים של ערבות הדדית וסולידריות. ברמה הסביבתית, הדבר בא לידי ביטוי בחברה שאינה מנותקת מהטבע ומהסביבה הטבעית בה היא מתקיימת, ואשר דואגת לנחלת הכלל.
 - ✓ טיפוח המגוון הטבעי והתרבותי – חברה מקיימת מאפשרת ומטפחת את העושר והשוני כערך, על היבטיו השונים, לרבות המגוון הביולוגי והמגוון התרבותי המאפיינים אותה. כמו כן, היא מעודדת סובלנות וקבלה של האחר.
 - ✓ שקיפות – אין צורך להכביר במילים באשר לחשיבותה של שקיפות. גישת הקיימות הרחבה גורסת כי שקיפות היא תנאי להתנהלות ראויה ולמתן אפשרות לביקורת ציבורית אפקטיבית ולמעורבות אזרחית.
- בנוסף להגדרת מצפן הערכים, הוצאנו מניתוח הדוגמאות עקרונות פעולה. עקרונות הפעולה מהווים למעשה רמה שניה של ניתוח- בעוד שמצפן הערכים הינו מעין מטריית על, עקרונות הפעולה מהווים אסטרטגיות פעולה, או כלים תומכים למימוש הערכים, כפי שעולה מכל דוגמא ודוגמא. נציין כי בכל דוגמא שנציג בהמשך באו לידי ביטוי לפחות 3 ערכים ו4 עקרונות פעולה תומכים.

4.2. עקרונות פעולה המאפיינים יוזמות שמשקפות קיימות רחבה

- ✓ מסגור רעיוני חדש - הרגלי החשיבה שיצרו את הדפוסים הבלתי מקיימים מהווים למעשה את המחסום העיקרי בפני המעבר לאורח חיים מקיים. מסגור רעיוני חדש חיוני על מנת ליצור מוטיבציה והנמקה משכנעת לשינויים הנדרשים.
- ג'ורג' לייקוף (George Lakoff)¹² טוען כי "מסגור מחדש" הוא הדרך לשינוי חברתי. מסגור מחדש הוא שינוי האופן שבו אנו מתבוננים בעולם. עוד טוען לייקוף, כי נחוצה שפה חדשה, מכיוון שהשפה מפעילה את המסגרות של התודעה. כלומר, הדרך שבה אנחנו מדברים משפיעה על הצורה שבה אנחנו חושבים. הקטגוריות המנטליות שלנו מבנות את האופן שבו אנו חושבים. לכן אין די בהצגת עובדות כגון נתונים על מצב הסביבה כדי להיות מושפעים ומונעים לפעולה. העובדות משפיעות כאשר הן מתאימות למסגרות שבמוחנו. המסגרת הרעיונית היא שמקנה להן משמעות. שימוש בעקרון פעולה זה הוא תנאי להצלחת שינויי עומק במבנים מערכתיים.
- ✓ יצירת מודל תרבותי פורץ דרך – המסגור הרעיוני החדש יכול להוביל למודלים חדשים של התנהגות, כאלה הנותנים ביטוי למסגור החדש - כמו למשל מודלים של צרכנות שיתופית, אשר מייצרים דרכים שונות לביטוי הערכים התרבותיים של הקיימות, וכך יוצרים מעגלים מתפשטים של השפעה בחברה.
- ✓ סגירת מעגלים במטבוליזם העירוני¹³ – על מנת להגיע למסלול של קיימות אין די בהתייעלות, יש לשאוף להגיע למודלים מעגליים של ייצור כך שכל פסולת של תהליך ייצור הופכת למשאב בתהליך אחר. מטבוליזם עירוני משמעותו התייחסות לתהליכים עירוניים כאל תהליכים במערכת אקולוגית ומציאת דרכים להפיכת תהליכים לינאריים למעגליים. לדוגמה: אופן אספקת האנרגיה, הטיפול במי נגר ובשפכים, הפרדת הפסולת והפיכתה למשאב, גידול מזון בעיר ועוד.
- ✓ התייעלות רדיקלית בשימוש במשאבים¹⁴ - בהתייעלות רדיקלית הכוונה היא דה מטריאליזציה של תהליכי הייצור, כך ששימוש באנרגיה ובחומרים יפחת ביחס של 1:10 בלי לאבד פריון.
- ✓ פעילות המחזקת קהילה - יחסי אמון בקהילה הם אבן יסוד של תרבות מקיימת. על מנת לטפח את נחלת הכלל הטבעית והתרבותית, על פי רוב אין די בשינויי התנהגות אינדיבידואליים, אלא נדרשת התארגנות קהילתית.
- ✓ חיזוק המעורבות האזרחית והדמוקרטיה - כלי ליצירת פלטפורמות שיאפשרו לתושבים להיות שותפים ביצירה של עיר שטוב לחיות בה.

¹² [Lakoff G. \(2004\). Don't Think of an Elephant: Know Your Values and Frame the Debate. Vermont: Chelsea Green Publishing.](#)

¹³ ראו לדוגמה: [Cradle to Cradle Circle economy](#); [Blue economy](#);

¹⁴ ראו: <http://www.rmi.org/10xE> ; <http://www.factor10-institute.org/index.html>

- ✓ טיפול בבעיות במעלה הזרם – לפי עקרון פעולה זה יש לייצר פתרון בשלב מוקדם, עוד לפני היווצרות הבעיה. זאת לעומת מתן פתרון להשלכות של הבעיה.
- ✓ חיזוק שותפות בין סקטורים - שיתופי פעולה בין העירייה, העסקים והחברה האזרחית הם כלי אפקטיבי לחיזוק הקיימות.
- ✓ הנגשה של מידע ושירותים – אחד החסמים המרכזיים במעבר לקיימות הוא אי ידיעה. לכן, יש חשיבות גדולה בהנגשת המידע המשפיע על קבלת החלטות של הצרכן, וכן בהנגשת שירותים המקלים על התושב לבחור בדרכי פעולה מקיימות.
- ✓ שיתופי פעולה לטובת יוזמות מקומיות, אשר מאפשרים יתרון לגודל - לעתים קרובות יש קונפליקט בין פתרון מקיים מקומי לבין מחיר כלכלי. דרכים יצירתיות להתארגנות של יוזמות מקומיות מאפשרות שיתופי פעולה המקנים יתרון של גודל, לצד שמירה על התאמה מקומית וקנה מידה אנושי.

5. תהליך בחירת הדוגמאות למסמר

מבחר הדוגמאות עבר, כאמור, תהליך של סינון על-פי מצפן הערכים, על מנת לבחור את הדוגמאות המייצגות קיימות רחבה. לאחר מכן, נעשתה בחינה של עקרונות הפעולה של הדוגמאות, כלומר- זיהוי אסטרטגיית הפעולה העולה מכל דוגמא שנבחנה.

בכל דוגמא נבחנו הערכים ועקרונות הפעולה שהיא משקפת, כשכל ערך/עקרון פעולה שהשתקף בדוגמא, העניק לה נקודה. בסוף התהליך סוכם הניקוד לעקרונות הפעולה ולערכים והתקבל הציון הסופי לאותה דוגמא. כל הדוגמאות המוצגות במסמר קיבלו ציון 9 ומעלה (ראו נספח 1).

נציין עוד, כי בהתלבטות בין שתי דוגמאות עם ציון סופי זהה, ניתנה עדיפות לדוגמא בה הציון לערכים היה גבוה יותר. בנוסף, בבחירת הדוגמאות למסמר, ניתנה עדיפות לאלה אשר הפוטנציאל שלהן להביא לשינוי התנהגות גדול יותר, וכן לדוגמאות אשר מעודדות שכפול וניתן ליישמן במקומות נוספים תוך התאמות נדרשות מבחינה תרבותית ומקומית, שכן מטרת הנייר הינה לאפשר למידה לצורך קידום מדיניות עירונית מקיימת בישראל.

נציין כי ישנן אין ספור דוגמאות מהעולם וכן מספר רב של דוגמאות מהארץ של פעילות מקומיות המקדמות קיימות. לא ניסינו להגיע לרשימה ממצה. את היוזמות בחרנו להציג בחלוקה ששמה את הדגש על אופן הפעולה, זאת במקום חלוקת היוזמות לפי נושאים (למשל תחבורה או מזון).

6. הדוגמאות שנבחרו

6.1. מודלים עסקיים חדשים

6.1.1. קואופרטיבים המקדמים ערכי קיימות

נקדים ונאמר כי החשיבות בכל דוגמאות הקואופרטיבים המובאות להלן, הינה בכך שהן יוצרות מודל תרבותי חדש לצריכה ומהוות אלטרנטיבה לקבלת שירותים חשובים לתושב באופן שעולה בקנה אחד עם ערכי הקיימות. על מנת ליצור שינוי התנהגותי ארוך טווח ומשמעותי, יש לספק לתושב חלופות מקיימות טובות לבחירתו. שינוי מודעות ללא יצירה של אלטרנטיבה טובה, כזו שתהווה מענה טוב לצרכים יומיומיים שוטפים, לא יביא לשינוי המיוחל.

קואופרטיב הוא אלטרנטיבה קהילתית הוגנת בשוק תחרותי. מדובר בהתאגדות של אנשים למטרות צריכה ויצירה. בעלי הקואופרטיב הם החברים בו, כאשר לכל חבר יש מנייה, המקנה לו חלק בבעלות על הקו-אופ.

צורת ההתאגדות הקואופרטיבית מתאימה לתפיסת הקיימות הרחבה בעיקר משום שהיא פועלת לטובת צמצום פערים כלכליים והופכת את האזרח מצרכן פסיבי לשחקן פעיל. כמו כן, באלטרנטיבה זו ההון הנצבר (אם זה הון מקצועי, כלכלי או אחר) חוזר ומושקע חזרה בקהילה בה הוא צומח ופועל. אף על פי כן, לא כל התאגדות קואופרטיבית מקדמת קיימות. כדי שהתארגנות קואופרטיבית תענה על ההגדרה של מיזם מקדם קיימות רחבה – עליה לפעול בצורה שתקדם רבים מהערכים שהוגדרו במצפן הקיימות הרחבה.

בחרנו לפתוח בדוגמה מאנגליה, אשר מייצגת יוזמות דומות בחו"ל, שכן היא מצליחה לממש ערכים רבים מתוך המצפן הערכי והיא מיישמת עקרונות פעולה רבים: יש בה מסגור רעיוני חדש שמוביל למודל תרבותי פורץ דרך, יש בה פעילות מחזקת קהילה, התייעלות רדיקלית בשימוש במשאבים, טיפול בבעיות במעלה הזרם, סגירת מעגלים במטבוליזם העירוני והנגשה של מידע ושירותים.

Carbon Co-op, מנצ'סטר, אנגליה¹⁵

קו-אופ פחמן שייך לדור חדש של קואופרטיבים אשר מכוונים להתייחס לנושא הקריטי של שינויי אקלים. מטרת הקואופרטיב היא לאפשר לחבריו הפחתה משמעותית בפליטת פחמן בבתיים על-ידי שירותי ייעוץ להפיכת הבתים ליעילים אנרגטית, פעולה אשר בטווח הארוך גם חוסכת לדיירים כסף (חשבונות חשמל נמוכים יותר). הקואופרטיב הוקם בשנת 2008 על ידי קבוצה של תושבי מנצ'סטר, אשר התחילו בביצוע שינויים בבתיים ובקהילה. התושבים

¹⁵ <http://carbon.coop>

החליטו לחבור ולהתקשר עם מומחים, כדי לראות מה עוד ביכולתם לעשות במקום מגוריהם. אחד המומחים למשל, הוא URBED¹⁶, מוביל בתחום השיפוץ הירוק באנגליה. כיום הקואופרטיב מוביל פרויקט מיוחד ב- 12 בתים, שמטרתו להדגים שניתן להגיע להפחתה של 80% מפליטות הפחמן של משק הבית.

קואופרטיב, מטרת התארגנות זו הינה להיטיב עם הקהילה. הארגון מנהל ונמצא בבעלות החברים המרכיבים אותו, אין לו בעלי מניות חיצוניים, וכך נשמרים המשאבים כולם בתוך הקואופרטיב. חברים בקואופרטיב מצטרפים על-ידי תשלום דמי חבר, אשר תומכים בארגון, ומתומרצים להקדיש שעה בחודש לעבודה: בניהול הקו-אופ; בתרומה לעבודה מקוונת ולא מקוונת; בשיתוף מומחיות ו/או בעזרה בהפעלת דוכנים ואירועים. השותפים מקבלים הנחות על סקרי אנרגיה בבתיהם וייעוץ על שיפוץ ירוק ממומחים ומחברים אחרים, הם יכולים לקנות חומרים בהנחה מחברות איתן יש לקו-אופ הסכמים, ויכולים להשתתף ללא עלות בהכשרות. בנוסף, לחברים יש גישה לחבילות מימון לפרויקטי שיפוץ ירוק בעלות נמוכה. הקואופרטיב מנהל על-ידי דירקטוריון ומתנדבים.

בארץ לא מצאנו דוגמא שמייצגת רמה כה גבוהה של קיימות רחבה אבל בהחלט מצאנו כי יש פריחה של קואופרטיבים, בעיקר בתחום המזון, אשר מסמנת עליית מדרגה משמעותית בתחום זה. ניתן לומר כי יש בתופעה מודל תרבותי פורץ דרך, המשוכלל בתחומים רבים, ותורם לחיזוק הקהילה, להגדלת השלמות והמעורבות האזרחית – ולפי הפעילות היחודית של כל קואופרטיב מקדם ערכי קיימות נוספים.

נביא כאן שתי דוגמאות בולטות של קואופרטיבים בתחום המזון מישראל (ראו בהרחבה רשימה בנספח 2).

החנות שלנו, תל אביב¹⁷

החנות שלנו שמה לה למטרה להוות אלטרנטיבה- עסק בר קיימא אשר מתנהל אחרת ופועל על פי ערכי הסולידריות, ההוגנות, השקיפות והקיימות. כך לדוגמא, תנאי העסקה בה הוגנים, הרכב המחירים לצרכן שקוף וברור, היא אינה מעודדת צרכנות יתר על ידי אסטרטגיות שיווקיות, המבנה הפיזי שלה משקף ערכים של קיימות (שימוש חוזר בחומרים וכדומה).

החנות חייבת להיות רווחית על מנת להמשיך ולספק לקהילת חברה את השירותים בצורה מיטבית, אך השאת רווח אינה מטרתה, אלא מתן שירות בצורה טובה, הוגנת ואשר עולה

¹⁶ <http://www.urbed.com/>

¹⁷ <http://shelanoo.co.il/>

ככל האפשר עם ערכי הקיימות. היא מסתפקת ברווחים צנועים שאינם מחולקים לבעלי החנות או זורמים לבעלי הון, אלא משמשים לפתיחת חנויות נוספות, שיפור השירות ללקוחות, הטבת תנאי העובדים ומטרות חברתיות נוספות.

החנות היא מיזם אחד של הקואופרטיב הפועל להקים גם איגוד אשראי וקרן פנסיה. הקואופרטיב הוא "גוף כלכלי חברתי שערכיו המרכזיים הם הוגנות, שקיפות, שוויון, סולידאריות ושיתופיות, השואף להיטיב עם הקהילה והסביבה ומשקיע את עודפיו בקידום מטרות חברתיות על פי החלטת חבריו, וזאת במטרה להביא לשינוי כלכלי וחברתי בישראל." (מצוטט מתוך האתר).

ה"בר קיימא", תל אביב¹⁸

הבר קיימא היא מסעדה טבעונית אשר ייחודה במודל העסקי שלה: קואופרטיב בבעלות הלקוחות, כל העובדים הם גם הבעלים. מטרתה לקדם ערכים של כלכלה חדשה הוגנת שעיקרה רווחה ולא רווחים.

המסעדה טבעונית, כאשר ערכי הטבעונות נשענים על בסיס מוסרי והפסקת ניצול משק החי. משק החי הוא בזבזני במשאבים מתכלים וגורם להתרבות גזי החממה, לכן הפסקת או הפחתת צריכת מוצרים ממשק החי מסייעת לשמירה על הסביבה באופן ברור.

המקום מציע אוכל טרי המתבסס על חקלאות אורגנית מקומית. בכך הוא מקדם את טיפוח ושיקום נחלת הכלל הטבעית. עוד, בין הערכים המשתקפים בדוגמא, טיפול בעיות במעלה הזרם.

מעל המסעדה פועל "מקום לשבת" – מרכז של הרצאות, הופעות וסרטים בנושאים חברתיים וסביבתיים. בכך פועל הקואופרטיב גם כסוכן שינוי, מנגיש ידע חשוב ופועל לחיזוק קהילה שדוגלת בערכי הקיימות.

6.1.2. שיתופי פעולה בין עסקים קטנים, לחיזוק כלכלה מקומית מקיימת¹⁹

עסקים קטנים מספקים חלק גדול ממקומות העבודה בישראל. הם מקדמים את המגוון וההון התרבותי המקומי, מחזקים את הקהילה והכלכלה המקומית ומקטינים את הפערים הכלכליים. למרות יתרונות אלו, מרבית העסקים הקטנים מתקשים לעמוד בתחרות מול

¹⁸ <http://barkayma.co.il>

¹⁹ כלכלה מקומית מקיימת היא תפיסת פיתוח מקומית ואזורית, המציבה בראש את האוכלוסיות המקומיות על עושרן וייחודן, על צרכיהן וזכויותיהן, ודואגת לצדק החברתי והסביבתי. ראו: <http://www.kamam.org.il>

החברות הגדולות והתאגידים. פרויקטים שונים מרשתים עסקים קטנים או מספקים להם תשתיות משותפות ומאפשרים להם לייצר מכפיל כח מקומי, תוך שמירה על ייחודם. בכך הם גם מקדמים ערכים של קשר בין אדם לחברו, שלומות וחיים משמעותיים.

דוגמה להקמת תשתית משותפת המהווה מעין חממה לעסקים קטנים:

Union Kitchen, וושינגטון D.C, ארה"ב²⁰

מטרת ה- Union Kitchen הינה לבנות פלטפורמה לקידום עסקים קטנים על-ידי אספקה של שירותי מטבח לעסקים להכנת מזון, בעלות נמוכה ובסיכון נמוך. כבר מעצם היות המטבח משותף, הוא לבר-השגה כיוון שעלויות השכירות והתחזוקה מתחלקות בין מספר רב של משתמשים. השירותים המסופקים חוסכים לעסקים זמן ומאפשרים להם להתמקד במשימת הכנת המזון. החלל המתואר הינו מטבח ענק המתפרש על-פני 7,300 מ"ר, המהווה חלל משותף למטבחים מסחריים, בו משטחי בישול, שטח אחסון מזון יבש, מקפיא ומקררים. בנוסף מציע המקום מקומות חניה, שירותים עסקיים, ניקיון, פינוי אשפה וכדומה.

הפרויקט הוקם ביוזמה פרטית של שני שותפים, מומן על-ידם ומנוהל על-ידי צוות ניהולי מנוסה. הרשות המקומית עזרה בכך שאפשרה לעסק גישה למאגרי חיפוש עובדים ולתוכניות הכשרה תעסוקתית רלוונטיות עבורם. בנוסף, הרשות עזרה ליזמים בהליכי התכנון והרישיונות שנדרשו לעסק.

כיום משתמשים במטבח 55 עסקים. מגוון העסקים נע בין מאפיות, חברות קייטרינג, דלפקי מזון ניידים (food trucks), חברות לייצור משקאות, יצרני מזון סיטונאיים ומוצרי מזון ארוזים. החברים במטבח מכסים את רוב גווי התעשייה.

בהקשר של כלכלה מקומית מקיימת בארץ, בחרנו להציג את **מיזם מוסדות העוגן**²¹.

אחד המודלים המעניינים מפותח כיום בישראל על-ידי אג'יק – מכון הנגב בשיתוף עם הרשות לפיתוח הנגב והמשרד לפיתוח הנגב והגליל. מדובר במיזם עסקי המיועד לתרום לפיתוח כלכלי מקיים של הנגב, ומבוסס על מודל שפועל בהצלחה בקליבלנד אוהיו²².

²⁰ <http://www.unionkitchendc.com/>

²¹ <http://ajeec-nisped.org.il/project/%D7%9E%D7%95%D7%A1%D7%93%D7%95%D7%AA-%D7%A2%D7%95%D7%92%D7%9F-%D7%91%D7%A0%D7%92%D7%91/>
²² <http://evergreencooperatives.com/>

מוסדות העוגן הם מוסדות גדולים שפעילותם יוצרת השפעה מהותית על מבנה התעסוקה בנגב. הם כוללים את אוניברסיטת בן-גוריון, בית החולים סורוקה, מפעלי כי"ל, עיריות ועוד. למוסדות אלה תקציב רכש כולל שנאמד במיליארדי שקלים.

המיזם פועל למינוף הכוח הכלכלי הטמון במוסדות העוגן של הנגב, על מנת לאפשר לקהילות לייצר לעצמן כלכלה מקומית חזקה ומקיימת אשר תשפר משמעותית את המציאות באזור. המיזם מזהה את הצרכים וההזדמנויות העסקיות של מוסדות העוגן ומרשת ומארגן את העסקים המקומיים לעבודה משותפת, על מנת שבעתיד יוכלו לספק אחוז משמעותי מהרכש והשירותים למוסדות אלו.

6.1.3. הנגשה של שירות במקום מוצר

אחד הכיוונים המבטיחים של כלכלה מקיימת הוא מעבר ממכירת מוצרים לאספקת שירותים. דוגמה יפה שמיושמת בהצלחה במקומות רבים בעולם הוא עסק של שיתוף מכוניות, המאפשר למצטרפים לשכור מכונית על בסיס שעה ולקבל ולהחזיר את המכונית בשירות עצמי במקומות רבים בעיר. המיזם הישראלי **Car2Go** הוקם ב-2008.

Car2Go, תל אביב וסביבה²³

החברה הישראלית Car2Go מחזיקה צי של מכוניות, הממוקמות בחניונים ברחבי גוש דן. השירות כולל קבלת רכב מתודלק ונקי, מבלי שהלקוח ייקח חלק בתחזוקה הכרוכה באחזקת רכב. לחברה מגוון רכבים, מודעות שירות גבוהה, והשימוש בשירותיה מביא לחיסכון כלכלי (לעומת אחזקה) ותרומה לסביבה. אמנם המיזם הוא פחות קהילתי ופחות תורם לצמצום פערים (בהשוואה לחברת Getaround המובאת בהמשך), אך יש בו כדי להוריד מכונית רבות מהכבישים, ולטענת החברה- כמחצית מהמשתמשים מוותרים על קניית מכונית חדשה ויש גם כאלו המוותרים על אחזקת מכונית. בכל מכונית של Car2Go משתמשים בממוצע 30 נהגים.

6.1.4. צרכנות שיתופית

צרכנות שיתופית היא מודל תרבותי פורץ דרך בעל פוטנציאל לא רק לחסוך במשאבים, אלא גם להוביל לשינוי מהותי בתרבות הצריכה. הרעיון ש"אנחנו זקוקים לחור ולא למקדחה", כלומר- שחלק גדול מהמוצרים שאנו רוכשים מונח רוב הזמן כאבן שאין לה הופכין, הוביל

²³ <https://www.car2go.co.il/>

למספר רב של מיזמים, חלקם מבוססים על השכרה או החכרה כפי שתואר בסעיף הקודם וחלקם מבוססים על שיתוף של מוצרים שכבר נרכשו, כפי שיתואר להלן במודל עסקי של שיתוף מכונית. ישנם גם מיזמים רבים שאינם עסקיים אלא קהילתיים, שיתוארו בהמשך.

Getaround, סן פרנסיסקו, ארה"ב²⁴

נכסים יקרים, קבועים, כמו מכוניות ובתים הפכו למעשה למניבי הפירות הגדולים במודל האלטרנטיבי של כלכלת השיתוף. יקר להחזיקם לבד, לכן התמריץ לחלוק אותם גבוה יותר. רוב המכוניות לא נמצאות בשימוש רוב חייהן (המספר המוערך הוא כ- 22 שעות ביממה ללא שימוש), משמע, בעלים משלמים עלויות כבדות כדי לנהוג זמן מועט ביותר.

חברת Getaround היא חברת שיתוף מכוניות, המאפשרת לבעלי רכב לחלוק את רכבם הפרטי. ספקנים התעקשו כי אנשים לעולם לא יחלקו את מכונית הפרטית (ובכך התכוונו בעצם כי "אני לעולם לא אחלוק את שלי"). אך הסתבר כי אנשים רבים אחרים היו מוכנים לקחת את הסיכון. Getaround החתימה תוך שנה וחצי כ- 10,000 רכבים, ביניהם רכבי ספורט יוקרתיים ואחרים. החברה מעריכה כי כל רכב הנמצא בשיתוף מוריד מהכביש 13 מכוניות.

מיזם זה משלב כמה ערכים המאפיינים קיימות רחבה: שיקום וטיפול נחלת הכלל הטבעית, שכן הוא חוסך גזי חממה ופליטת מזהמים לאוויר; צמצום פערים כלכליים, שכן הוא מאפשר לאנשים מקור הכנסה קטן נוסף, וכן מאפשר לאנשים חסרי מכונית גמישות בניידות שהתחבורה הציבורית אינה מאפשרת; וכך ביכולתו גם לתרום לרווחה (שלומות) של המשתמשים. בפרויקט נעשה שימוש בעקרונות פעולה מגוונים, כמו מודל תרבותי פורץ דרך והתייעלות רדיקלית בשימוש במשאבים.

SnapGoods, ארה"ב²⁵

SnapGoods מייצרת פלטפורמה לקישור בין אנשים, כך שיוכלו להשכיר ולהשאיל ציוד דרך קשרים שיצרו באתר. מטרת האתר היא לקדם חיים חכמים ומחוברים יותר בלי המחויבויות של בעלות על רכוש. כלכלת השיתוף עובדת בצורה הטובה ביותר עם נכסים יקרים לבעלות, אשר לא נמצאים בשימוש בתדירות גבוהה, כמו למשל מצלמה, אביזרי מוסיקה, כלי עבודה. המוטו של SnapGoods הוא "own less, do more" (אם לא תרכוש מצלמה, אולי תוכל להרשות לעצמך לנסוע לכינוס של צלמים מתחילים).

²⁴ [/https://www.getaround.com](https://www.getaround.com)

²⁵ [/http://www.snapgoods.com](http://www.snapgoods.com)

יש בדוגמאות אלה כוח להביא לשינוי אמיתי בהתנהגות הצרכנים, וניתן לשכפל אותן למקומות ולמוצרים נוספים.

6.2. מודלים פיננסיים חדשים

6.2.1. מימון המונים

אתרים של מימון המון (*Crowd funding*) דוגמת הד-סטארט²⁶ ומימונה²⁷ הם דוגמה למודל פיננסי פורץ דרך. חלק ניכר מהעסקים והיוזמות המפורסמים באתרים אלו אינם קשורים לקיימות, אך המודל פותח אפשרויות חדשות למימון של עסקים מקיימים. ביניהם: הקמת בית אירוח למטיילים שיתנהל כעסק חברתי בג'סר א-זרקא²⁸, הקמת קואופרטיב עובדות ניקיון²⁹, מדרשה לחקלאות פרמקלצ'ר³⁰.

6.2.2. מערכות מטבע משלימות

קיימת כיום פריחה של מערכות מטבע משלימות בעולם, אשר מאפשרת לחבר בין משאבים בלתי מנוצלים לבין צרכים שלא מוצאים מענה. רוב המערכות הללו פועלות ברמת השכונה או העיר והן לא רק מאפשרות פעילות כלכלית שלא הייתה מתרחשת אחרת, אלא גם בנות קהילה ומחזקות את יחסי האמון.

31 בנק זמן

'בנק הזמן' הוא מודל בו זמן משמש כאמצעי חליפין. זמן שמושקע בעבודת התנדבות בשכונה, יכול לשמש אחר כך 'לרכוש' שירותים המוצעים על-ידי תושבים אחרים, כמו שמרטפות, או סיוע בצביעת הדירה. העיקרון לפיו מעריכים עבודה בשעות נותן ערך שווה לזמן של כל אחד בקהילה. בנקי זמן נפוצים מאד בעולם, לישראל היוזמה הגיע לפני למעלה מעשור. היא התחילה בשכונה בירושלים ומשם התפשטה למקומות נוספים. יש כיום כ- 40 בנקי זמן הממוקמים בישובים בכל הארץ (ראו קישור בנושא).

32 O-Share

²⁶ [/http://www.headstart.co.il](http://www.headstart.co.il)

²⁷ [/http://www.mimoona.co.il](http://www.mimoona.co.il)

²⁸ <http://www.headstart.co.il/project.aspx?id=4493>

²⁹ <http://www.headstart.co.il/project.aspx?id=4426>

³⁰ <http://www.mimoona.co.il/Projects/646>

³¹ [/http://www.bankhazman.org.il](http://www.bankhazman.org.il)

³² [/http://o-share.org](http://o-share.org)

אושר הוא מיזם ששואף להשיב את הכסף למטרה המרכזית שלו - לאפשר לאנשים לענות אחד לשני על הצרכים באמצעות שיתוף פעולה; כל אחד נותן את הדברים שהוא טוב בהם, או שהוא כבר לא צריך, ומקבל בתמורה את הכישרון והשפע של כל יתר החברים.

המטבע שבו "סוחרים" באתר הוא נקודות אושר, המכונות "שפע". החברים הרשומים יכולים להרוויח את המטבע על-ידי התנדבות בקהילה או על-ידי מכירה של שירותים או מוצרים.

אושר עובד דרך פלטפורמה אינטרנטית, כאשר בין מטרת הפרויקט: קידום שיתופי פעולה וקרבה בין אנשים, על בסיס עזרה הדדית, שיתוף וחסכון ביוקר המחייב וצרכנות; העצמה אישית דרך העברת ידע, שיעורים קורסים וסדנאות; קידום עצמאות וקיימות אישית, חברתית וסביבתית למציאות בריאה, שוויונית והוגנת יותר; עידוד התנדבות ועזרה בקהילה למען חברה, אוכלוסיות מוחלשות, מיזמים סביבתיים וכדומה. המיזם מאפשר לכל קהילה מקומית או רעיונית לפתוח חשבון קהילתי עצמאי עם תקציב נקודות שפע, במטרה לעודד ולייצר פעילות קהילתית, קשרים, שיתוף ועזרה הדדית בין התושבים והקהילה, תמיכה וסיוע מכל סוג לאדם ולסביבתו. עד כה (מרץ 2014) נרשמו 6,700 חברים לקהילה הווירטואלית, המבצעים כ- 100 עסקות ליום.

מאמזון³³

גם קהילת האימהות, מאמזון, אמצה מטבע ייחודי וווירטואלי לחברות - "לב". (כמו "שפע"). שני המטבעות יוצרו על ידי הסטארטאפ הישראלי "אפקוין". המטרה של המטבע הווירטואלי היא להפוך את המסחר וההחלפות בין אימהות להרבה יותר פשוט ומשתלם. כל אחת יכולה להעלות למרקט מוצר, שירות או עסק שהיא מציעה. בתמורה, במקום שקלים, היא מקבלת בעבורם לבבות (כאשר לב שווה שקל), באמצעותם היא יכולה לצרוך שירותים או מוצרים אחרים במרקט. יש כבר 30 אלף משתמשות לאתר, המבצעות כ- 500 עסקות ליום. מערכות אלו מעודדות שימוש חוזר במוצרים, במקום לקנות מוצרים חדשים.

מערכות מטבע משלימות מאפשרות לחבר בין משאבים בלתי מנוצלים לצרכים שהמערכת הכלכלית הרגילה אינה מצליחה לתת להם מענה. כך ניתן לקדם פרויקטים מגוונים ולהביא להזדמנויות ולצמצום פערים כלכליים בין פרטים בחברה. בדוגמאות המובאות ניתן לראות יישום של ערכים שונים שמקדמים קיימות רחבה, ביניהם קידום שלומות, מימוש עצמי ותרומה לכלל, חיבוריות וקשר בין אדם לחברו ועוד. הפרויקטים מנגישים ידע ושירותים ותורמים לחסכון במשאבי טבע.

³³ <http://market.mamazone.co.il/market/instances/mamazone/index.html#marketLogin>

6.3. שינויים תודעתיים

6.3.1. הצטרפות לקמפיין עולמי

34 **Meatless Monday** תנועת

נוסדה בארץ ב- 2012 כחלק מתנועה עולמית, מתוך מטרה לצמצם את צריכת הבשר בעולם ובכך לתרום לסביבה ולכדור הארץ בו אנחנו חיים. התנועה מאמינה שהימנעות מאכילת בשר ליום אחד תעזור באופן משמעותי לסביבה, לבריאות האישית שלנו ולאיכות החיים של בעלי החיים עצמם. תעשיית הבשר אחראית ל- 18% מפליטות גזי החממה, וכן לכריתה נרחבת של יערות באמזונס. יום שני נקבע, בכל העולם, כיום בו נותר על צריכת בשר כחלק מאג'נדה בריאותית וסביבתית, והתנועה הישראלית מתאימה עצמה לעקרונות אלו.

שתי התנועות, העולמית והישראלית, זוכות להכרה ולתמיכה של מעצבי דעת קהל, ואנשים רבים נחשפו לפעילותן. מדובר בדוגמא מוצלחת להפצה של רעיון המוביל לשינוי התנהגות של צרכנים באמצעות פלטפורמה מקוונת.

בדוגמה שבהמשך ניתן לראות כיצד מיסגור רעיוני חדש משמש לשינוי תודעה ויוצר מציאות -

6.3.2. חיים של עולם אחד "one planet living"³⁵

המחקרים של טביעת הרגל האקולוגית מלמדים שבכל שנה האנושות צורכת את מה שלוקח לטבע לייצר במשך שנה וחצי. אילו כל תושבי העולם היו חיים כמו הבריטי הממוצע (או הישראלי הממוצע), היו נדרשים כ-3 כדורי ארץ על מנת לתמוך באורח החיים שלהם. הטענה היא שנתונים מדעיים אלו כשלעצמם אינם מספיקים על מנת לגרום לשינוי התנהגות או לשינוי מדיניות, אבל מסגור הנתונים הללו על-ידי "חיים של עולם אחד" יוצר שפה חדשה, שמעבירה את המסר לפיו המטרה שחייבים לשאוף אליה היא לגלות מהו אורח חיים של כוכב אחד, שהרי זה כל מה שיש.

כדי להפיץ את הרעיון ואת המסגור הוקמה על ידי ארגון bioregional בשותפות חברתית-עסקית עם חברת בניה ועמותה מממנת שכונה שתדגים שהדבר אפשרי.

השכונה **Beddington Zero** (fossil) Energy Development (BedZED),

שוכנת בפרבר של לונדון, אנגליה³⁶

³⁴ [/http://meatlessmonday.co.il](http://meatlessmonday.co.il)

³⁵ [/http://www.oneplanetcommunities.org/about-2/approach/the-10-principles](http://www.oneplanetcommunities.org/about-2/approach/the-10-principles)

³⁶ [/http://home2.btconnect.com/bedzedpavilion](http://home2.btconnect.com/bedzedpavilion)

השכונה, שהוקמה בשנת 2000, משלבת גישה סביבתית עם מעורבות חברתית³⁷. בין מאפייניה הייחודיים של השכונה: יותר מ-50 אחוזים מבתי המגורים מיועדים למשפחות בעלות הכנסה נמוכה, פתרונות מתוכנמים הביאו לצמצום משמעותי בשימוש באנרגיה לצורכי חימום המגורים. הבנייה שילבה חומרי בניה שמקורם בשימוש חוזר ומצעים מגוונים לשימור אנרגיה ובידוד: חזיתות דרומיות, זיגוג משולש, עובי הקירות, גגות ירוקים, מערכת אוורור מיוחדת שמקטינה מאד את איבוד החום ועוד. השימוש באנרגיה לצורכי הסקה פחת כתוצאה מכך ב-90%, וצריכת החשמל פחתה ב-60%. תרומה נוספת להפחתת צריכת החשמל הייתה שימוש נכון באור טבעי, מכשירי חשמל חסכוניים ומודעות התושבים. בשכונה הוקמו שטחי משרדים ומסחר, כחלק מאסטרטגיית עירוב שימושים, שתוביל להפחתת נסועה. הוקם carshare מקומי כחלק מאסטרטגיית תחבורה ירוקה. השכונה מספקת גם שירותים קהילתיים שונים, המהווים מקומות מפגש לתושבים. השימוש באנרגיות מתחדשות הפך את בדד לכמעט עצמאית בכל הנוגע לצריכת אנרגיה. בנוסף, הוקם מרכז חינוכי בשכונה, שמטרתו לעורר את מודעות התושבים לגישה הסביבתית.

המסגרת הרעיונית של חיים של כוכב אחד מקנה לו כוח השפעה מיוחד, ואכן הפרויקט הוביל להקמה של פרויקטים דומים ברחבי העולם בהובלת הארגון WWF יחד עם BioRegional³⁸.

6.4. מודלים חברתיים – יצירת קהילה תומכת לשינוי

יצירה של קהילה - החשיבות של קישוריות וקשר בין אנשים

יצירת קהילה הינו מימד חשוב בקידום קיימות והינו אחד מהכלים לתמוך בערכים שיוצרים קיימות רחבה. מדוע רמת הקהילה חשובה?

רבות נכתב על הקשר שבין שינוי התנהגות לשינוי מודעות. ידוע ששינוי מודעות לא בהכרח מוביל לשינוי התנהגות – דוגמאות רבות לכך, במיוחד מתחום ההתמכרויות. הרבה מאד אנשים ממשיכים לעשן למרות המודעות לנזק שגורמות הסיגריות. לתרבות הצריכה יש מאפיינים רבים של התמכרות. אפשר לומר שאנחנו מכורים לאורח החיים הצרכני הבלתי מקיים.

³⁷ את הפרויקט יזמו שני פרטים אשר חיפשו משרדים חדשים לארגון שלהם (BioRegional) וגם בית מגורים חדש, כאשר החליטו לנסות לבנות בית מקיים. מועצת העיר Sutton הציעה למכור להם שטח גדול, שהכיל יותר מבית ומשרד אחד, ועל-כן הפיתוח רחב ההיקף. שותפים לפרויקט היו Peabody Trust (מימון וניהול), האדריכלים Bill Dunster Architects - i Ellis & Moore Consulting. (עיצוב). תפקיד הרשות היה לאפשר/לתמוך בפרויקט, כאשר BioRegional היא כעת השותפה האסטרטגית של Sutton.

³⁸ <http://www.oneplanetliving.org/index.html>

מספר דוגמאות שמצאנו מלמדות שקהילות יכולות לייצר ברמה המקומית סביבה שונה – סביבה שתומכת בפעילויות של שיקום נחלת הכלל הסביבתית והחברתית, ומקטינה את טביעת הרגל האקולוגית. סביבה שמחלצת אנשים מתרבות הצריכה והופכת אותם מצרכנים לאזרחים וחברי קהילה.

הסביבה בה אנו חיים תומכת בהתמכרות לצרכנות. אינטרסים כלכליים חזקים, עולם הפרסום והמדיה, והמבנה של המערכת הפיננסית הבנויה על חוב ודורשת צמיחה בלתי פוסקת, כולם יחד ובסינרגיה מייצרים את הסביבה המפתה של תרבות הצריכה שקשה מאד להיחלץ ממנה. קשה מאד להביא לשינויים הפוליטיים והמבניים ההכרחיים על מנת לשנות סביבה כלכלית-פוליטית זו.

מקרי הצלחה ברמה המקומית מלמדים שעל מנת ששינוי מודעות יוביל לשינוי התנהגות כדאי לפעול ברמת הקהילה ולא ברמת הפרט. בדיוק כמו שמלמדות קבוצות תמיכה לגמילה מאלכוהול או לירידה במשקל – הרבה יותר קל לייצר שינוי התנהגות בסביבה של קהילה תומכת.

שאלת הקיימות היא שאלה גלובלית – הרמה המקומית והקהילתית יכולה להראות חסרת משמעות בגלל חוסר ההלימה בין ממדי הבעיה הגלובלית לממדי התיקון המקומי. אך כפי שהמערכות תומכות-החיים של כדור הארץ נוצרות ממספר עצום של מערכות אקולוגיות וקשרי הגומלין ביניהן – כך גם השילוב והרישות בין מספר רב של קהילות יכול אולי להוביל להשפעה גלובלית.

6.4.1. כלכלת שיתוף קהילתית

במימד האינטרנטי יש היום פריחה של אתרי שיתוף ושל אתרים ליצירת ערך מחוץ לשוק. בעבודה התמקדנו באתרים אשר בנוסף למודל השיתופי מקדמים גם ערכי קיימות. יש אתרים רבים המקדמים פעילות לא עסקית להפחתת הצריכה [ראו למשל, אתרים לארגון נסיעות משותפות ללא תשלום או בהשתתפות בעלות הדלק: ³⁹saiti, ⁴⁰yallabo, ⁴¹pickapp; או שווקי קח תן וירטואליים. כמו כן יש אתרים רבים בהם אנשים תורמים מהידע שלהם ללא תמורה ויוצרים ערך עבור הקהילה (ראו דוגמאות בנספח 3)].

נציג כאן דוגמא אשר מעבר להיבט של כלכלת השיתוף, מקדמת שינוי תרבותי.

³⁹ [/http://www.saiti.co.il](http://www.saiti.co.il)

⁴⁰ ראו דף פייסבוק: yallabo

⁴¹ [/http://www.pickapp.co.il](http://www.pickapp.co.il)

מעגל מתנות⁴²

מעגל מתנות הוא התאספות קבועה בה אנשים נפגשים ומביעים את הצרכים שלהם: חפצים חומריים, בייבי-סיטר, שיעורי-עזר, עזרה במכונאות רכב, פעילויות פיזיות, התעמלות, יוגה, ניקיון, עריכה ועוד... אחרים יכולים להציע לעזור להם. העזרה מוצעת כהענקת מתנה. לא מדובר בברטר או החלפת שירותים. דרך מעגל המתנות מתרגלים 100% נתינה שלא על מנת לקבל חזרה, חוקרים מהם הצרכים האמיתיים שלנו ומהן המתנות שיש לנו לתת לעולם, יוצרים קהילה אכפתית, מפחיתים את הצריכה ויוצרים כלכלה מקומית דרך הפעלת משאבים חבויים (בעיקר אנשי הקהילה עצמם). יש גם מעגלי מתנות בפייסבוק, למשל: בירושלים (1,313 חברים) בזכרון יעקב-פרדס חנה (2,405 חברים), תל אביב והמרכז (16,000 חברים), עמק חפר והסביבה (749 חברים), עמק החולה – גליל עליון (1,400 חברים) ובמקומות נוספים בארץ.

6.4.2. פעילויות קהילתיות "המנביטות" קהילות

חשיפה להרגלים חדשים יכולה להשפיע על מסגרות החשיבה של אנשים ועל הצורה שבה הם מפרשים את המציאות ואת מה שאפשרי או רצוי. מודלים חברתיים המיושמים בשכונות רבות בארץ ובעולם, כמו גינות קהילתיות ושווקי קח תן, יוצרים ערך עבור אנשים בשכונה – ערך הגורם להם להצטרף לקהילה ולהיחשף למציאות חדשה.

גינות קהילתיות⁴³

בשנים האחרונות הולך וגדל מספרן של הגינות הקהילתיות בערים בישראל. בולטת במיוחד ירושלים, בה למעלה משלושים גינות קהילתיות. הגינות הקהילתיות מספקות אי של שקט בחיים העירוניים ונותנות מענה לניכור החברתי ולניתוק מהטבע. הגינה משנה צורה מעונה לעונה, מגדלים בה ירקות, עשבי תבלין ומרפא רב-שנתיים, עצים ופרחי אביב; הגידול נעשה בצורה בריאה ואורגנית, ללא חומרי ריסוס ודשנים מלאכותיים. אך בראש ובראשונה הגינה "מגדלת" קהילה. זהו מקום בו נפגשים ועובדים יחד חברי הקהילה, (ביה"ס, סניף התנועה או תושבי השכונה) שלעתים קרובות כלל לא הכירו לפני כן. הגינות משמשות גם אתר לפעילות קהילתית, לדוגמה טיפול בפגועי נפש בגינה הקהילתית של המוזיאון לטבע בירושלים, או פסטיבל המוזיקה בגינות הקהילתיות בירושלים. גינות תורם דרך פעילות פיזית שבועית,

⁴² [/http://maagalmatanot.wordpress.com](http://maagalmatanot.wordpress.com)

⁴³ [/http://israel-gardens.blogspot.co.il](http://israel-gardens.blogspot.co.il)

שהייה בחוץ ובמרחבים פתוחים, צמצום הכימיקלים המגיעים למזון ועוד. כמו כן, הגינה תורמת בחיזוק קשרי הקהילה, עידוד אזרחות פעילה ושימור וטיפוח הסביבה בה אנו חיים. הגינות יכולות לשמש גם כמרכז לטיפול בפסולת אורגנית, ואכן יותר ויותר גינות קהילתיות עושות זאת. תחזוקת הקומפוסטר נעשית על ידי התושבים או רכז הגינה והדשן המתקבל משמש לדישון הגידולים של הגינה עצמה ולצריכה פרטית של התושבים השותפים. דוגמאות לגינות קהילתיות המהוות מרכז קומפוסט ניתן לראות בתל אביב: גינת פלורנטין, גינת מעוז אביב; ירושלים: מעגלי יבנה, ארנונה, בית הכרם. מעבר לכך יש גם חממה לגינות קהילתיות התומכת בתושבים הרוצים להקים גינה, מרשתת את הפעילים ויוצרת מאגר מידע משותף ופרויקט של מיפוי הגינות בארץ. בנוסף, מתקיימים כנסים המפגישים את הפעילים מרחבי הארץ.

שבועת האדמה⁴⁴

עמותת שבועת האדמה הוקמה בשנת 2007 במטרה לשפר ולשמור על הסביבה על-ידי יצירת מודלים ניתנים לחיקוי של פיתוח אורבני בר קיימא.

כיום שבועת האדמה פועלת בבאר-שבע, אשקלון וערד ומקדמת פעולות הבונות קהילות: הקמת גינות קהילתיות, פסטיבל אקוטיפיה המוקדש כולו לחיבור בין התרבות האתיופית וקיימות עירונית, ולאחרונה, קידום חקלאות עירונית: החווה החקלאית המוקמת בעיר באר-שבע נותנת מענה לקהילה ובאותו זמן בונה קהילה ותורמת להפצה של אורח חיים מקיים.

סדנה קהילתית לקיימות, טבעון⁴⁵

הסדנה הקהילתית בטבעון היא בית מלאכה פתוח לציבור הרחב, שמטרתו לקדם את תרבות "עשה זאת בעצמך" ברוח הקיימות. הסדנה מקדמת חשיבה אחראית על מושג הצריכה, על-ידי עשייה, חיזוק הקהילה והערבות ההדדית. בסדנה הרצאות בנושאי קיימות; פרויקט "מרבה ידיים", בו נרתמת הקהילה למספר שעות בכל חודש לטובת חבר אחר, למטרות שונות כגון, עבודה בגינה, צביעה, שיפוץ ועוד; סדנאות פתוחות במגוון נושאים- החל משיפוץ, גידול מזון או בניית אופניים; הסדנה מעמידה לרשות המשתמשים ידע וכלים, ופעם בחודש מתקיימים סדנת תיקונים; ספריית השאלה לכלי עבודה ועוד.

⁴⁴ [/http://shadama.org.il/category/earths-promise](http://shadama.org.il/category/earths-promise)

⁴⁵ [/http://www.tcsw.org.il](http://www.tcsw.org.il)

7. סיכום

בעבודה זו ניסינו לברר מהו המצפן הערכי ומהם עקרונות הפעולה של יוזמות מקומיות המקדמות קיימות רחבה. המיפוי שלנו הוא מיפוי ראשוני. אנחנו מציעים בעבודה זו מתווה לבחינת יוזמות, ומקווים שיתרום לתהליך של למידה הדדית של מובילי שינוי וניתן יהיה לגזור ממנו הצעות למדיניות, שתסייע ליוזמות לקיימות רחבה לפרוח, להתרבות ולגרום לשינוי תרבות רחב היקף – מעבר לתרבות מקיימת.

נספח 1: טבלת ניקוד היוזמות שנכללו במסמך

ציון שבו-שנית התנהגות	דוגמא	קרבן קואופ	בדוד	Getaroun d	Car2Go	יוניון קי'צ'ן	SnapGoo ds	גנות קהילתיות	קואופרטיבי מ בתחום המזון	סדנה קהילתית, טבעון	מערכות מטבע משליות	Meatless Monday	שבועת האדמה	מוסדות העוגן	מימון המונים	מעגל מתנות
	שיקום וטיפוח נחלת הכלל הטבעית	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1			
1	שיקום וטיפוח נחלת הכלל החברתית	1	1	1		1	1	1	1	1	1		1	1	1	1
1	צמצום פערים כלכליים ומיגור עוני	1	1	1	1	1	1		1	1	1		1	1	1	1
1	קידום שלומות (Well-Being)	1	1			1	1	1	1	1	1	1			1	1
1	חיים משמעותיים (מימוש עצמי ותרומה לכלל)					1				1	1				1	1
	אזרחות פעילה	1						1	1					1		
1	חיבוריות וקשר בין אדם לטבע ובין אדם לחברו	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
	טיפוח המגוון הטבעי והתרבותי							1					1		1	
	שקיפות						1	1	1	1	1			1	1	
	ניקוד ערכים	6	5	4	3	6	6	7	7	7	6	3	6	5	7	5
	מסגור רעיוני חדש		1	1	1	1	1		1		1	1		1		1
	יצירת מודל תרבותי פורץ דרך	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1		1	1		
	התייעלות רדיקלית בשימוש במשאבים	1	1	1		1										
	סגירת מעגלים במטבוליזם העירוני	1	1													
1	פעילות המחזקת קהילה	1	1	1		1	1	1	1	1	1		1	1	1	1
	חיזוק המעורבות האזרחית והדמוקרטית	1						1	1					1		
	טיפול בבעיות במעלה הזרם	1	1							1	1	1	1			
	חיזוק שותפות בין סקטורים	1	1										1	1		
1	הנגשה של מידע ושירותים	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1

צ'רוב=שניו התנהגות	דוגמא	קרבון קואופ בדד	Getaround	Car2Go	יוניו קיצ'ן	SnapGoods	ג'מט קהילתיות	קאופרטיבים בתחום המזון	סדנה קהילתית, טבעו	מערכות מטבע משלמות	Meatless Monday	שבועת האדמה	מוסדות העוגן	מימון המונים	מעגל מתנות
כלים	שיתופי פעולה לטובת יוזמות מקומיות, אשר מאפשרים יתרון לגודל	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
	מעודד שכפול והתאמה למקומות נוספים	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
	ניקוד כלים	9	6	5	7	6	5	6	5	6	5	5	6	4	4
	ניקוד כולל	16	15	11	9	13	13	14	13	31	9	12	12	12	10

נספח 2: יוזמות מקומיות של קואופרטיבים בתחום המזון בישראל

העגלה, מצפה רמון (ראו דף פייסבוק: העגלה)

השיתופיה האורגנית, טבעון והסביבה: [/http://cooptivon.blogspot.co.il](http://cooptivon.blogspot.co.il)

קואופרטיב בשותף, ירושלים: [/http://www.beshutaf.org](http://www.beshutaf.org)

קואופ אורגני, רחובות (ראו דף פייסבוק: קואופ אורגני רחובות)

קואופרטיב מזון אורגני, כפר סאלד והסביבה (ראו דף פייסבוק: קואופרטיב המזון האורגני של כפר סאלד והסביבה)

קואופרטיב אורגני, דרום תל אביב (ראו דף פייסבוק: קואופרטיב אורגני, דרום תל אביב)

קואופרטיב מזון אורגני, עמק חפר (ראו דף פייסבוק: קואופרטיב מזון אורגני עמק חפר)

דוגמאות רבות נוספות ניתן למצוא באתר של קהילת מזון טוב⁴⁶ (התארגנות קהילתית של חקלאים, יצרנים וצרכנים, אשר מביאה מיפוי של 34 קואופרטיבים או קבוצות קניה של מזון).

נספח 3 - יצירת ערך מחוץ לשוק

אקו-ויקי - אנציקלופדיה ישראלית עצמאית בנושאי קיימות המכילה יותר מאלפיים ערכים הנכתבים ונערכים על ידי מתנדבים.

אגורה - לוח יד שניה למסירה בחינם בלבד

שווקי קח תן - לדוגמא: קח תן רחובות (למעלה מ- 2,000 משתתפים)

לוח "נתקעתי עם" המיועד לניצול מירבי של משאבים. אפשר למסור במתנה או בכסף אך אין מדובר בלוח יד 2 (כ- 9,000 משתתפים).

דברים שצריך - ספריית חפצים שיתופית

בוא נחליף - מחליפים במקום לקנות

ידע עירוני - דף פייסבוק על תל אביב הסודית (למעלה מ- 30,000 משתתפים)